

Klaipėdos universitetas ir Lietuvos mokslų akademija išleido iš spaudos Algimanto Grigelio parengtą knygą „Akademikas Vytautas Gudelis“¹. Ši knyga – tai bandymas atspindėti Vytauto Gudelio – mokslininko – gyvenimo kelią, nušviečiant jo plačiašakę mokslinę ir pedagoginę veiklą, taip pat jo polinkį į poeziją, lingvistiką, istoriją – visa tai, kas persmelkta jūros alsavimo, Kuršių nerijos vaizdų žavesio, senųjų pajūrio ar pamario žmonių, kurių jis daugelį pažinojo, kalbos turto, išminties, patyrimo... „Geologijos akiračiai“ šiuo sudarytojo ir mokslinio redaktoriaus straipsniu pristatydami knygą, tikisi plačios mokslo visuomenės dėmesio neeilinei V. Gudelio asmenybei.

Algimantas Grigelis, Gamtos tyrimų centro Geologijos ir geografijos institutas

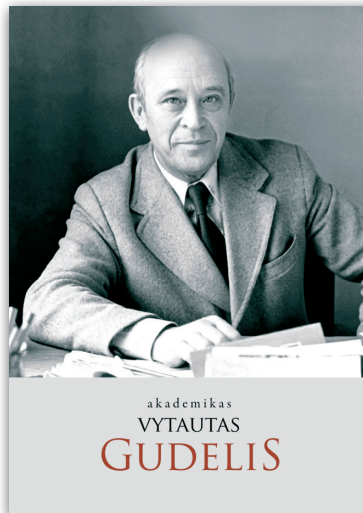
AKADEMIKAS VYTAUTAS GUDELIS – ASMENYBĖS BRUOŽAI

(keli štrichai mokslo istorijai)

Įvadas

Tikrasis Lietuvos mokslų akademijos narys, Upsalos universiteto garbės daktaras, profesorius, habilituotas mokslų daktaras Vytautas Gudelis (1923–2007) šešis savo gyvenimo dešimtmečius paskyrė Baltijos jūrai, jos krantų ir gelmių sandaros tyrinėjimui. Akademikas V. Gudelis dirbo Lietuvos mokslų akademijos institute: Geologijos ir geografijos, Geografijos, Ekologijos. V. Gudelis išplėtojo Lietuvos pajūrio krantų bei Baltijos jūros raidos ir paleogeografijos tyrimus, buvo aktyvus mokslo visuomenės veikėjas. Jo indėlis į Lietuvos geologijos ir geografijos mokslo kryptį raidą yra ypač žymus. Akademiko Z. R. Rudziko žodžiais, „Vytauto Gudelio mokslinė kūryba yra labai vertinama, o jo mokslininko autoritetas – nepralenkiamas“. V. Gudelio moksliniai darbai buvo skelbiami Lietuvos ir užsienio šalių mokslo leidiniuose ir periodikoje, jo darbų sąrašė yra 800 įrašų. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomas didžiulis – 1700 vienetų – asmeninis V. Gudelio fondas.

Knygos apie Vytautą Gudelį imtis paskatino keletas aplinkybių. 1992 metais, man tapus Mokslų akademijos nariu, akademikas buvo Geomokslų sekcijos pirmininkas, metraščio „Baltica“ vyriausiasis redaktorius. Pamažu šią veiklą jis perdavė man, tačiau nuolat domėjosi geomokslų būkle, naujovėmis. Ypač rėmė Baltijos jūrai skirtą mokslinio leidinio „Baltica“ atgaivinimą. Tai pavyko padaryti, kai šis metraštis tapo tarptautiniu pripažintu recenzuojamu geomokslų žurnalu.

Esama dar vienos aplinkybės. Būdamas paleontologas, stratigrafas, „lauko“ geologas, dirbau prekvartero geologijos srityje, tyrinėjau mezozojaus ir kainozojaus geologinę istoriją, Baltijos jūros geologinę sandarą, tektoniką, paleogeografiją. Su akademiku bendrų tyrimų nevykdėme, tačiau pastaruoju dvidešimtmečiu teko su juo daug bendrauti, kai galėdavome ilgai kalbėtis įvairiausiomis temomis, reikšti nuomones, diskutuoti. Todėl manau galys – lyg ir šiek tiek iš šalies – peržvelgti ir įvertinti jo mokslinę kūrybą. Knygos rengimo ėmiausi 2007 metų rudenį. Tačiau po kiek laiko darbas pradėjo strigti. Supratome, kad reikia šiek tiek sustoti, nuodugniau peržvelgti labai gausų akademiko

¹ Akademikas Vytautas Gudelis / sudarytojas ir mokslinis redaktorius Algimantas Grigelis. – Klaipėdos universiteto I-kla, 2011, 364 p.: iliustr.

palikimą, ypač jo archyvo duomenis, atsijoti įspūdžius, įprasminti apibendrinimus. Tam ir reikėjo šių poros metų.

Klaipėdos universiteto rektorius prof. Vladas Žulkus šios knygos įžangos žodyje, be kitko, rašo:²

„Nesuklysimė pasakę, kad akademikas Vytautas Gudelis paliko ryškų pėdsaką geografijos, kvartero geologijos, paleogeografijos, Baltijos jūros istorijos mokslo srityse, sukūrė krantotyros mokyklą, rengė ir leido žodynus, rinko ir kūrė marinistikos terminus. Visa jo daugiašakė veikla buvo nuolatos orientuota į Baltijos jūros, Kuršių nerijos ir marių, viso Vakarų Lietuvos pajūrio regiono raidos problemas. [...] Puikus mokslo organizatorius, itin iškalbus, V. Gudelis buvo nuolatinis mokslinių konferencijų, pasitarimų, įvairių tarybų, redakcinių kolegijų, komisijų narys, aktyviai atstovavo Lietuvos mokslų akademiją, Geologijos ir geografijos institutą, vėliau Geografijos skyrių tarptautiniuose projektuose, pats juos su kitais rengė ir jiems vadovavo. Vienas jo mėgiamų posakių buvo „navigare necesse est“. Ši knyga apie mokslininko gyvenimą ir laiką, prisilietimas prie Akademiko mokslinio paveldo, bruožas Lietuvos mokslo istorijai, mokslotyrai ir biografistikai.“

Mokslinis palikimas

V. Gudelis autobiografijoje taip apibūdino savo mokslinę veiklą:³

„...reikšmės turėjo svetimų kalbų mokėjimas bei kalbotyros ir archeologijos studijavimas. [...] Savo mokslinio darbo apžvalgą pateikiu pagal mokslinio tiriamojo darbo sritis ir kryptis:

1. Baltijos jūros paleogeografija ir geologija.
2. Jūros krantų ir kopų dinamika.
3. Kvartero darinių stratigrafija ir geomorfologija.
4. Neotektonika.
5. Toponimika ir leksikografija.
6. Gamtosauga ir ekologija.

1956–1993 metais buvau 26 daktarinių disertacijų mokslinis vadovas. Darbą įvairiose tarptautinėse organizacijose 1960–1993 m. laikau vienu iš didesnių mano mokslinės ir mokslinės-organizacinės veiklos pasiekimų.“

Akademiko Vytauto Gudelio mokslinis palikimas – tai mokslo leidiniai ir knygos, moksliniai ir mokslo populiarinamieji straipsniai, aktualūs interviu, žinutės ir pastebėjimai, rankraščių ir korespondencijos archyvas. Pristatomoje knygoje aptariami svarbiausieji jo mokslo darbai,

parodyti per paties akademiko mokslo filosofijos prizmę. Jo rengtų knygų temos ir turinys, matyt, atspindi jo gebėjimą suvokti to meto aktualią mokslinę problemą, iškelti idėją, apibendrinti tyrimų rezultatus, patraukliai pateikti savo pažiūras visuomenei.

Jo pirmosios 1960 metų knygos – tai tarsi dar maži srauteliai, dar tik upeliai savo ištakoje, kaip Nemuno ar Neris pradžia Naročės taikoskyroje, kurie toliau plėtėsi, gilėjo ir galop sukūrė tą galingą srautą, kuriame būti profesorius jautė savo pašaukimą. Tas srautas – tai Kuršių marios, Baltijos jūra ir tarp jų įsiterpusi Kuršių nerija, jų praeitis, jų raida, jų dabartis ir ateitis. Pirmosiomis publikacijomis jaunasis mokslininkas, ką tik perkopęs 30-metį, įgijęs pirmąjį mokslo laipsnį, veržliai užakcentavo savo tyrimų kryptį, savo mokslines nuostatas. Aiškindamas, kodėl nuo jų pradėta vagoti jūrinių tyrimų klotus, pirmosios knygelės pratarmėje autorius rašo:⁴

„Baltijos jūra traukia prie savęs ne tik poilsiautojus ir turistus, bet ir mokslo darbuotojus, gamtininkus. Pati gamta mūsų pajūryje yra įrengusi retą laboratoriją paukščių ir žuvų gyvenimui stebėti, kopų susidarymui ir jų slinkimui, jūros kranto vystymuisi tirti. Šie tyrimai svarbūs ne tik mokslui, bet ir praktinei veiklai.“

Baigdamas apybraižą autorius primena skaitytojui, koks „nepaprastai įdomus ir patrauklus yra šeštasis arba žydrasis žemynas, kuriam priklauso ir Baltijos jūra.

Autoriaus tekstas vietomis lyrinis, vietomis dalykinis, tačiau beletristinis:

„Toli vakaruose, kur kasdien baigiasi diena, kur saulė pasineria į Baltijos bangas, tįso plonutis sausumos rėžis – Kuršių nerija. Už jos, atvertos nuo atviros jūros bangų, raibuliuoja Kuršių marios, kuriose plačiai išsilieja Nemuno upyno vandenys, subėgę iš visų mūsų gimtojo krašto kampelių. Kuršių nerija ir marios – dvi seserys. Jos gimė ir augo kartu, todėl mes jų ir neišskirkime. [...] Kam lemta, tas gal išgirs ir nerijos kopų muziką.“

Autorius daug kartų lankė Kuršių neriją ir dirbdamas, ir mintydamas. 1983 m. tas mintis išsakė eilėse „Nerijai“:

² Žulkus, V., 2011. Bruožas Baltijos jūros istorijai. – Kn. Akademikas Vytautas Gudelis, Klaipėdos universiteto I-klas, 5.

³ Akademiko Vytauto Gudelio autobiografija. Kn. Akademikas Vytautas Gudelis, Klaipėdos universiteto I-klas, 2011, 15–23.

⁴ Kuršių nerija ir marios. Albumas. Lietuvos gamtos vaizdai. Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, Vilnius, 1960.

„Ačiū Tau, Nerija, už viską! Už žmogiškąją lai-
mę, džiaugsmą ir svajas.

Už tai, kad leidai man Tave pamilti ir atsklei-
dei man nuostabias savos sielos gelmes!“

Pabaltijo reljefas ir kvartero dariniai

1968 metais V. Gudelis apgina antrąjį diserta-
cinį darbą „Pabaltijo reljefas ir kvartero dariniai“,
įgyja geografijos mokslų daktaro (dabar – habi-
lituoto daktaro) mokslinį laipsnį. 1969 metais jam
suteikiamas mokslinis profesoriaus vardas. 1973
metais šis veikalas išleidžiamas Vilniuje⁵.
Jame autorius išanalizavo ir apibendrino aktu-
alius Pabaltijo kvartero periodo geologijos ir pa-
leogeografijos, Baltijos jūros istorijos, geomor-
fologijos ir neotektonikos klausimus. Knygos
motto būtų galima nusakyti tokiais autoriaus žo-
džiais: „Geologinė praeitis palaipsniui tampa
geografine dabartimi“. Plati autoriaus ir kitų ty-
rėjų medžiaga, nuoseklus dėstymas, geros
ilustracijos, įdomūs apibendrinimai ir taiklūs pa-
stebėjimai lėmė knygos populiarumą. Porą de-
šimtmečių, iki atsirandant skaitmeninėms tech-
nologijoms, ši V. Gudelio knyga buvo svarbus
mokslinių duomenų apie Pabaltijo kvarterą šal-
tinis, plačiai žinomas ir cituojamas. Kai kurios
šioje knygoje V. Gudelio išsakytos mintys tapo
chrestomatinės:

„...Svarbiausiųjų genetinių reljefo tipų ir
jiems atitinkančių nuogulų kompleksų pasiskirs-
tyme stebimas tam tikras dėsningumas, o bū-
tent – zoniškumas, [...] kuris pasireiškia kraštin-
nių ledyninių nuogulų juostų (zonų) ir tarpinių ly-
guminių arba silpnai kalvotų dugninių morenų
plotų kaitaliojimusi. [...] Pabaltijo ledyninio reljefo
zoniškumas atspindi ledyno dangos degradaci-
jos etapus, t. y. deglaciacijos proceso pertrau-
kiamumą, kuomet keitėsi stipresnio ir silpnesnio
ledo tirpimo laikotarpiai.

...Kontinentinio ledyno atsitraukimo greitis ir
pobūdis skirtinguose Pabaltijo rajonuose atski-
rų stadijų ir fazių metu buvo skirtingas (118 p.).
[...] Pilną paskutiniojo kontinentinio apledėjimo
raidos ciklą galima pavaizduoti kaip asimetrinę
zigzagiską kreivę, [...] kurioje atsispindi skirtingi
ledyninių dangų pasistūmimo ir atsitraukimo
greičiai, o taip pat ir ritmiškas–svyruojamasis jų
raidos pobūdis.

...Svarbiausias kvartero geologijos uždavi-
nys – patikimo ir pakankamai tikslaus nebylių,
minerageninių kvartero nuogulų stratigrafinio
suskirstymo metodo sukūrimas. [...] Autorius

įsitikinęs, kad tiksliai radiogeologinių metodų su-
kūrimas ir taikymas leis sudaryti patikimą konti-
nentinių ledyninių nuogulų stratigrafijos pagrinda-
mą ir užtikrins patikimas regionines koreliacijas.

...Mes sutinkame, kad kvartero periodo stra-
tigrafijos pagrindu turėtų būti klimatostratigrafi-
jos (ritmostratigrafijos) principas, nes jis geriau-
siai atspindi gamtinių sąlygų kaitą ir, atitinkamai,
nuosėdų susidarymo ir kaupimosi procesą.

...Naujausiems (tektoniniams) kvartero pe-
riodo Pabaltijyje judesiams būdinga svyruojamo-
ji, aiškiai ritmiška Žemės plutos judėjimo eiga.
Dabartiniai judesiai yra natūralus vėlyvojo holo-
ceno tektoninių judėjimų tęsinys.

...Kontinentiniai apledėjimai (gliaciozostazi-
jos faktorius) – tai naujas ir galingas procesas,
specifiškai paveikęs kvartero periodo neotekto-
ninių judėjimų pobūdį. Tai leidžia kalbėti apie
kvarterinį neotektoninių judėjimų Pabaltijyje tipą.“

Praėjus trejiems metams, Mokslų akademi-
jos Geografijos skyrius Vilniuje išleidžia kolek-
tyvinę monografiją, skirtą Baltijos jūros geolo-
gijai.⁶ Vienas iš jos redaktorių buvo Emilis Je-
meljanovas,⁷ rankraštis buvo parengtas Okea-
nologijos instituto Atlanto skyriaus Kaliningra-
de mokslininkų. Knygą buvo pasiūlyta išleisti Vil-
niuje, nes Rusijoje esą tam nebuvo lėšų. V. Gu-
delis sutiko tapti knygos redaktoriumi ir leidė-
ju. Jo indėlis į šios knygos sudarymą yra labai
svarus. Be keleto skyrių, joje jis paskelbė savo
1974 metais sudarytą naują suvestinę „Pabalti-
jo paleogeografinės raidos vėlyvajame ledyn-
metyje ir poledynmetyje schemą“. Ši monog-
rafija buvo gerai žinoma tarp rusiškai skaitan-
čių mokslininkų. 1982 metais ji buvo išversta į
lenkų kalbą, prof. Edwardo Rühle papildyta sky-
riumi apie pietinės Baltijos dalies geologiją⁸. Ta-
čiau dėl kalbos barjero knyga liko nenaudoja-
ma angliškai kalbančių šalių skaitytojų.

Baltijos krantinių linijų komisija

1961 metais 6-ajame INQUA kongrese Var-
šuvoje buvo įkurta Baltijos krantinių linijų pako-
misė (Subcommission on Baltic Shorelines),
vėliau, 8-ajame INQUA kongrese Paryžiuje,

⁵ Рельеф и четвертичные отложения Прибалтики. “Минтис”, Вильнюс, 1973.

⁶ Геология Балтийского моря. Ред. проф. д-р В. Гуделис и канд. геол.-мин. н. Е. М. Емельянов. “Мокслас”, Вильнюс, 1976.

⁷ Emeljan Michailovič Jemeljanov, Vilniaus universiteto auklėtinis, okeanologas, profesorius.

⁸ Geologia morza Bałtyckiego. Warszawa, Wydawnictwo geologiczne, 1982.

1969 metais, pavadinta Šiaurės Europos krantinių linijų pakomisė. Jos pirmininku tapo Heinzas Kliewe (Greifsvaldas), vicepirmininkais – V. Gudelis (Vilnius) ir A. J. Wiggersas (Amsterdamas), sekretoriumi – Larsas Königas Königssoonas (Uppsala). Komisijos veiklos dėka buvo įsteigtas tarptautinis metraštis „Baltica“, kurio I tomas išėjo Vilniuje 1963 metais, o 1974 metais buvo pradėta rengti monografija apie Baltijos, Šiaurės ir Airijos jūrų kvartero istoriją. Pirmoji monografija „The Quaternary History of the Irish Sea“ išėjo 1977 metais, o 1979 metais dienos šviesą išvydo „The Quaternary History of the Baltic Sea“ ir „The Quaternary History of the North Sea“. Pastarosios dvi buvo skirtos Upsalos universiteto 500 metų jubiliejui ir 10-ajam INQUA kongresui (1977 metai).

V. Gudelis ir L. K. Königssoonas puikiai tiko būti knygoms apie Baltijos kvartero istoriją redaktoriais ir organizatoriais. Knygos pratarinėje Šiaurės Europos krantinių linijų pakomisės pirmininkas H. Kliewe'ė pažymi, kad redaktorių suburta autorių grupė parengė vertingą leidinį, atitinkantį to meto žinių lygį:

„Aš tikiuosi, kad šios knygos išvados nužymės bendrą Baltijos jūros ir jos krantų naudojimo pastangų tęsinį ir dar iki šiol atvirų problemų sprendimus. Aš taip pat tikiuosi, kad tai sudarys Baltijos regiono optimalaus naudojimo, aplinkos apsaugos ir aplinkos plėtros pagrindą.“

Šie lūkesčiai išsipildė, knyga įėjo į Baltijos jūros tyrimų istoriją, iki šiol tebėra dažnai cituojama. Apibendrinami šios monografijos rezultatus, V. Gudelis ir L. K. Königssoonas rašo:

„Krantų deformacijų tyrimas yra sudėtingas ir labai rizikingas užsiėmimas. Dėl tirtos medžiagos pobūdžio ir taikytų metodų įvairovės pagrindas išvadosms daryti yra labai nevienodas. Kai kurie pamatiniai duomenys yra dar per mažai ištirti, taip kad jeigu šie tyrimai bus plėtojami, mūsų teoriniai samprotavimai apie [Baltijos jūros] raidą greičiausiai gali iš esmės keistis. [...]

Kada tai įvyks, priklausys nuo to, kokie išteklių bus skirti Baltijos jūros gamtinėms sąlygoms ir kvartero istorijai tirti. Mineralinių išteklių poreikis praeityje iškėlė naujus vyriausybės interesus Baltijoje, kaip ir visuose kituose kontinentinių šelfų rajonuose. Tikėtina, kad be mineralinio pasaulio kartografavimo, krantų deformacijų tyrimai taip pat bus naudingi tokiems interesams. Sutinkamai su tuo mes turime būti pasirengę kurti naujus mūsų žinių apie Baltijos (jūros) baseino gamtines sąlygas pagrindus.

Toliau redaktoriai konstatuoja, kad Baltijos jūros raidos klasikinis skirstymas į stadijas galioja ir toliau. Esama iškilusių kompleksinių problemų, kur reikia atlikti daugiau tyrimų. Tų problemų įvardijama net trylika. Redaktoriai reiškia viltį, kad ši monografija bus pagrindas naujiems tyrimams pradėti.

V. Gudelio ir L. K. Königssoono bendradarbiavimas tapo jų artimos pažinties ir mokslinės draugystės pradžia. V. Gudeliui 1992 metais buvo suteiktas Uppsalos universiteto garbės daktaro vardas, o L. K. Königssoonas 1995 metais buvo išrinktas Lietuvos mokslų akademijos užsienio nariu.

Nuo 1970 metų, įkūrus Ekonominės savitarpio pagalbos šalių tarybos (ESPT) Koordinacinį centrą, V. Gudelis tapo ESPT Baltijos jūros geologijos tyrimų koordinatoriumi. Į ekspedicionius tyrimus buvo įtrauktos visos Baltiją supančios šalys, tyrimus jūroje vykdė laivai „Professor Dobrynin“, „Self“, „Akademik Kurčiatov“, „Albrecht Penk“, „Alexander Humboldt“, „Hidromet“, „Aranda“. Kaupėsi jūros vėlyvojo kvartero dugno nuosėdų faktinė medžiaga, litologiniais ir paleontologiniais metodais buvo išanalizuoti atraminiai dugno kolonėlių (tarp jų – iki 10–15 m ilgio) pjūviai. Gauti litostratigrafijos ir biostratigrafijos tyrimų duomenys 1985 metais buvo apibendrinti knygoje „Baltijos jūros dugno nuosėdų lito- ir biostratigrafija“⁹. V. Gudelis pažymi, kad ši knyga sudaro trečiąją jo vadinamosios trilogijos dalį – tai monografijos, išleistos Vilniuje (1976 metais), Upsaloje (1979 metais) ir šioji – Vilniuje (1985 metais). Be to, žymų indėlį į Baltijos jūros geologijos pažinimą įnešė monografijos: „Baltijos jūros sedimentacija“ (red. A. P. Lisicinas ir E. M. Jemeljanovas, Maskva, 1981) ir „Baltijos jūra“ (red. A. Voipio, Amsterdamas–Oksfordas–Niujorkas, 1981). Kartu buvo tyrinėjama ir Kuršių marių geochemija¹⁰.

Minimoje knygoje V. Gudelis padarė teoriniu požiūriu reikšmingų išvadų, pateikė naujai sudarytą bendrąją koreliacinę stratigrafinę schemą, kurioje pirmą kartą pabandyta pateikti jūros dugno sluoksnių (litokompleksų ir litozonų) paleontologines charakteristikas ir susieti

⁹ Лито- и биостратиграфия донных отложений Балтийского моря. Ред. В. Гуделис. Отдел географии Академии наук Литовской ССР, Вильнюс, 1985. [Baltijos jūros dugno nuosėdų lito- ir biostratigrafija].

¹⁰ Биогеохимия Куршского залива. Ред. В. Гуделис и О. Пустельников. Отдел географии Академии наук Литовской ССР, Вильнюс, 1983. [Kuršių marių biogeochimija].

šiuos sluoksnius su to paties amžiaus sausumos (senųjų krantų) nuogulomis. Autorius rašo, kad „patirtis parodė, kad litokompleksai ir litozonos, išskirtos remiantis litologiniais–geocheminiais kriterijais, dažnai nesutampa su atitinkamų biostratigrafinių padalinių, t. y. sporų–žiedadulkių kompleksų ir palinozonų, ribomis“. Todėl buvo sudarytos atskiros litostratigrafijos ir biostratigrafijos schemas.

Apibūdinamas Baltijos jūros baseino savitumą, kad vėlyvojo kvartero istorija truko labai trumpą geologinio laiko tarpą, autorius pastebi labai svarbų faktą:

„Dažna sedimentacijos sąlygų ir faktorių kaita vedė prie to, kad sedimentacinės aplinkos procesų metachroniškumas ir jų erdvinė kaita (heterogeniškumas) sąlygojo šliaužiančių chronostratigrafinių ribų atsiradimą, ką galima būtų paaiškinti vėlavimo arba inertiškumo efektu (Gudelis, 1957). Dėl to tiek atskirų Baltijos baseino raidos periodų ribos, tiek ir palinozonų amžiaus ribos turi, daugiausia, regioninį–nesinchroninį pobūdį. Ryšium su tuo stratigrafinių ir chronologinių ribų problema, iš esmės yra konvencionali, o jos sprendimas priklauso tarptautinių mokslinių institucijų kompetencijai.“

Šioje knygoje atliktas bandymas pažvelgti į Baltijos jūros viršutinio kvartero dugno nuosėdų stratigrafiją iš litostratigrafijos ir biostratigrafijos pozicijų parodė, kad gauti rezultatai tarpusavyje nekonfliktuoja, o atvirkščiai, patikrina, patikslina ir papildo vienas kitą, ryškiau nušviesdami Baltijos jūros sedimentacinės aplinkos sąlygas ir faktorius, kurie, leidžiantis laiko laipteliais žemyn, tampa vis labiau neaiškūs ir dažnai prieštaringi.

Lietuvos įjūris ir pajūris

Metai bėga darbuojantis, tačiau senka ir sveikata: profesorui vystosi regėjimo negalia, todėl jis imasi rengti seniai sumanytą darbą – monografiją apie Lietuvos įjūrį ir pajūrį, kuris dienos šviesą išvysta 1998 metais¹¹. Ši knyga, rašo autorius, buvo rengiama jau atkūrus Lietuvos valstybės nepriklausomybę, kai

„...itin aktualus tapo Baltijos pajūrio, jo gamtos ir žemės gelmių turtų, rekreacinių kurortinių resursų naudojimas, racionališnis pramonės bei energetikos plėtojimas, užsienio turizmo skatinimas.“

Kita vertus,

„...iki šiol nėra pasirodžiusio nė vieno veikalų, kuriame būtų pateikta populiariau išdėstyti

geografinių mokslinių žinių apie Lietuvos pajūrį ir įjūrį.“

Trečia,

„...būta ir subjektyvių priežasčių, kurios sutrukdė autoriui įgyvendinti savo sumanymą parengti stambų akademinį veikalą apie Lietuvos įjūrį ir pajūrį: pablogėjus regėjimui jis buvo priverstas tenkintis dabar pateikiamu monografinės variantu.“

Autorius tikisi, kad ši jo knyga

„...padės geriau pažinti Lietuvos įjūrio ir pajūrio gamtines geografines sąlygas ir procesus, susipažinti su senųjų pamario žvejų kultūra ir laivyba, paskatins geriau suvokti svarbiausias gamtosaugos ir ekologijos problemas.“

V. Gudelis buvo nepralenkiamas Baltijos jūros ir Lietuvos pajūrio istorijos žinovas. Gal dėl to visą knygą persmelkia romantinė istorinio ir geografinio pažinimo gija, aiškinamas gausus geografinis vardynas, laivybos ir jūreivystės terminija. Kai kuriuos skyrius autorius užbaigia savo žinomais eilėrašciais: „Štormas“, „Nerijai“, „Pamario varpai“. Knygos tekstuose daug kur juntama didžiulė autoriaus meilė Baltijos jūrai, Kuršių nerijai, marioms, pajūriui, su nerimu kalbama apie gresiančius pradimus.

Knygoje prieš daugiau nei 10 metų išsakytos autoriaus įžvalgos stebėtinai tikslios bei aktualios ir mūsų pajūrio nūdienai:

„...Pajūrio žemės mes turime labai mažai, tad privalome branginti ir tausoti kiekvieną jos pėdą.

...Mūsų pajūrio biologiniai ir mineraliniai išteklių nemaži. Tačiau kur kas didesnės vertės yra mūsų pajūrio landšaftiniai resursai. Todėl galima teigti, kad pagrindinė tolesnė mūsų pajūrio, kaip gamtinės teritorinės sistemos, plėtotės kryptis turi būti gamtosauginė ir rekreacinė kurortinė.

...Pajūrio zonos kurortinę–rekreacinę sferą išplėsti galima ir būtina įtraukiant kitos paskirties teritorijas, naikinant mažavertes žemės ūkio naudmenas, įsisavinant pamario Drevernos–Kintų ruožą, kuriant atskirus poilsio ir turizmo kompleksus pajūrio užnugaryje.

...Be tiesioginės ir efektyvios valstybės įtakos ir paramos pašalinti mūsų pajūrio gamtai gresiančius pavojus nėra realių galimybių.

...Tarp Karklės–Nemirsetos bei Palangos–Šventosios paplūdimys jau dabar daugelyje ruožų stokoja smėlio ir po kiekvieno smarkesnio štormo jo vis mažės. Todėl būtina reikia nedelsiant

¹¹ Lietuvos įjūris ir pajūris. Monografija. Lietuvos mokslas, 17 kn., Vilnius, 1998.

planuoti tų paplūdimio ruožų nuolatinį smėlio išteklių papildymą išberiant jūros priekrantėje švaraus smėlio, kuris kasmet didžiuoliais kiekiais iškasamas gilinant Klaipėdos uosto įplaukos kanalą.

...Turime būti atidūs ir jautrūs savo šalies pajūriui. Daugelyje ruožų reikia nedelsiant imtis efektyvių paplūdimio ir kopų apsaugos priemonių. Priešingu atveju gana greit prarasime puikius Palangos smėlio paplūdimius, bus pažeista marių ekologija, ims nykti Kuršių nerija – Baltijos jūros puošmena ir mūsų pasididžiavimas. Tad sustokime, kol dar nepriėjome savojo Rubikono...”

Rašydamas apie Baltijos apyžūrio geopolitiką, autorius mini Pabaltijo valstybių vienijimosi ir artimo bendradarbiavimo idėjų pradininkus prieškario Lietuvoje – Juozą Tumą-Vaižgantą ir prof. Kazį Pakštą. Apžvelgęs laikotarpį po Antrojo pasaulinio karo, autorius rašo apie aplinkybes, susidariusias atkūrus Lietuvos nepriklausomybę:

„Dabar Baltijos apyžūryje jau prasidėjo naujas geopolitinis laikotarpis, per kurį visos Baltijos jūros valstybės siekia politiškai ekonomiškai ir sociališkai kultūriškai integruotis į naują bendrą socioekonominę ir etnokultūrinę struktūrą, sudarančią esmingą Europos tautų ir valstybių bendrijos ateities dalį.“

Kaip žinia, Vytautas Gudelis turėjo potraukį tyrinėti mūsų kalbos terminiją. Dar būdamas gimnazistu ėmėsi rinkti geografijos bei geologijos terminus. Šį užsiėmimą tęsė daug metų, išleido daugiakalbius geologijos ir fizinės geografijos (1956 metais) bei jūros krantotyros terminų (1993 metais) žodynus. Rašė terminologijos klausimais, pats yra sudaręs naujų populiarių ir naudojamų terminų, neretai paimitų iš gyvosios kalbos. Terminus rinkdavęs pats, bet turėjo ir talkininkų tarp vietinių gyventojų. Prieš karą net Palangos burmistras dr. Jonas Šliūpas yra jam užrašęs kortelių su įdomiais senais terminais¹². Vėliau, jau išleidus „Lietuvos jūrį ir pajūrį“ (1998 metais), profesorius vis dažniau prabildavo apie marinistikos įvardus. Negalėjo jis to reikalo palikti likimo valiai...

Knyga „Lietuvos pajūrio žvejų marinistikos įvardai“, skirta unikaliam ir nepakartojamam Lietuvos pajūrio žvejų marinistikos paveldui, išvydo dienos šviesą 2006 metais¹³. Autorius pateikia terminus, surinktus iš įvairių šaltinių, žodynų, literatūros, tačiau svarbiausia – iš gyvosios vietinių žvejų kalbos. Tos kalbos, kurios

atstovų šiuo metu beveik nebeliko. Prof. habil. dr. Vytauto Vitkausko nuomone, tai „labai svarbus pražuvusios tautos dalies leksikos rinkinys, turintis reikšmės mūsų kultūrai ir kalbos mokslui apskritai“. Prof. habil. dr. Vytautas Smailys rašo, kad „V. Gudelio žodynas pilniau ir tiksliau atspindi senąją Lietuvos pajūrio marinistinę terminologiją negu kitų autorių specializuoti jūriniai žodynai, [...] kad žodynas gali turėti ir betarpišką praktinę naudą kaip grynai lietuviškų alternatyvų šaltinis, siekiant mažinti svetimybių įtaką šiuolaikinėje Lietuvos jūrinėje terminijoje“. Šio darbo išliekamoji vertė didžiulė. Autoriaus žodžiais, šis leidinys galėtų būti „savotiškas paminklas bebaigiančiai išnykti senųjų Lietuvos pajūrio žvejų šneikai“.

Išvados

Akademiko Vytauto Gudelio mokslinis palikimas yra didžiulis ir to palikimo analizė bei vertinimas būtų ne vienerių metų darbas. V. Gudelio stambiųjų darbų problematikoje, jo filosofijos ir gamtos reiškinių suvokimo sampratoje išryškėja gilus, akademinis požiūris į problemų esmę. Vytauto Gudelio negalima priskirti kuriai nors vienai mokslo sričiai, nei geologijos, nei geografijos, nei kokiai kitai. Jo įgimtas žinių troškulys, tyrinėtojo ir organizatoriaus talentas lėmė jo mokslinių interesų platumas bei formavo jo asmenybės raidą. Ryškiausi jo asmenybės bruožai – didžiulė motyvacija mokslo darbui, puikus išsilavinimas, kalbų mokėjimas, komunikabilumas, oratoriaus menas, mokslo idėjų generavimas, gilus mąstymas, polinkis apibendrinti, platūs tarptautiniai ryšiai, tyrimų krypties pradininko vaidmuo, aktyvi visuomeninė pozicija.

V. Gudelis buvo pasiekęs tikrų mokslo aukštumų. Jo svarbiausiųjų publikacijų visumos analizė rodo dėsningą jo idėjų evoliuciją, kuri nuo fizinės geografijos ir reljefo, kvartero, jūros geologijos, paleogeografijos bei neotektonikos tyrimų vedė jį iki apibendrinančių Baltijos jūros dugno nuosėdų stratigrafijos tyrimų, Lietuvos jūrio ir pajūrio istorijos, gamtinės sandaros, geopolitikos vertinimo, o užbaigė pažerdama marinistikos terminų, tarp kurių esama nemažai tikrų lietuvių kalbos lobyno perlų.

¹² J. Šliūpo laiškas, 1944 03 30. LMA VB RS, F-323.

¹³ Lietuvos pajūrio žvejų marinistikos įvardai. Moksl. red. A. Grigelis, tekstą rinko ir iliustracijas parengė G. Raudonius. Vilnius, 2006.